

กรุงเทพ เมืองสามน้ำ

กรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่บนพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำใหม่ เกิดจากแม่น้ำพืฒพาเอาตะกอนขนาดเล็กจากขุนเขาและที่ดอนทั้งภูมิภาคเข้ามาสะสมในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง ทำให้แผ่นดินงอกออกไปเรื่อยๆ พื้นที่แบนนี้เ็น "นิเวศสามน้ำ" รับอิทธิพลจากน้ำจืดไปสู่ น้ำกร่อย ไปสู่น้ำเค็มชายทะเล

ความที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มต่ำ สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง 1-2 เมตร มันจึงเป็นพื้นที่รับน้ำหลากและเกิดน้ำท่วมตามฤดูกาล ระบบนิเวศธรรมชาติแถวนี้จึงประกอบไปด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำหลากหลายประเภท ทั้งคลองน้ำไหล บึงน้ำนิ่ง หนองพง พึ่งพญา ป่าน้ำท่วมตามฤดูป่าที่ดอน ฯลฯ เชื่อมโยงกันอย่างสลับซับซ้อนและมีความอุดมสมบูรณ์มากเพราะรับธาตุอาหารมาจากแผ่นดินทั้งภูมิภาค ในอดีตจึงมีสัตว์ป่าชุกชุมและเป็นสวรรค์ของนกน้ำ

เมื่อคนเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐาน จึงจำเป็นต้องขุดคลองเพื่อส่งน้ำในหน้าแล้ง ระบายน้ำในหน้าฝน และใช้เป็นเส้นทางสัญจร จนกรุงเทพฯ เคยถูกขนานนามว่า "เวนิสตะวันออก" มีเอกลักษณ์โดดเด่นเป็นเมืองที่รู้จักอยู่กับน้ำ

ปัจจุบัน หนองบึงและพื้นที่ชุ่มน้ำต่างๆ ในกรุงเทพฯ ถูกถมไปมากมาย รวมทั้งคูคลองกว่า 2,000 สาย เพื่อเพิ่มพื้นที่ถนนให้รถยนต์ สร้างปัญหาน้ำท่วมขังระบายช้า นำไปสู่การตั้งคำถามถึงการออกแบบเมืองที่เหมาะสมกับนิเวศท้องถิ่นและความจำเป็นในการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำในกรุงเทพฯ เพื่อช่วยให้เมืองสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในอนาคต หากพายุฝนรุนแรงขึ้นและระดับน้ำทะเลสูงขึ้น

ในวันนี้ ระบบนิเวศธรรมชาติดั้งเดิมของกรุงเทพฯ แทบไม่มีเหลืออยู่เลย แต่เรายังพอเข้าถึงพื้นที่ชุ่มน้ำต่างๆ ได้ มูลนิธิโลกสีเขียวจึงคัดสรรเส้นทางปั่นจักรยานศึกษาธรรมชาติสามน้ำมา 3 เส้นทาง เพื่อแนะนำให้คนเมืองได้รู้จักพื้นที่ชุ่มน้ำแบบต่างๆ ของเมืองกรุง



เส้นทางจักรยานบางขุนเทียน : น้ำเค็มชายฝั่งทะเล
ระยะทาง 8 กิโลเมตร
พิกัด 13.527541,100.420903

บางขุนเทียนเป็นพื้นที่ป่าชายเลนโซนน้ำเค็ม บริเวณชายฝั่งมีเขตน้ำทะเลท่วมถึง ขึ้นลงตามอิทธิพลของพระจันทร์ พืชในถิ่นนี้วิธืรับมือกับสภาพน้ำท่วม น้ำลด และเกลือได้มากมายหลายวิธี เป็นที่สะสมของตะกอนแร่ธาตุอาหาร แลกเปลี่ยนอาหารกับแพลงก์ตอนในทะเล จึงมีความอุดมสมบูรณ์มาก จึงพบสัตว์ชายฝั่งได้หลากหลายชนิด



เส้นทางปั่นศึกษาธรรมชาติคู้บางกะเจ้า : น้ำกร่อย

เส้นทางปั่นเป็นวง ระยะทาง 19 กิโลเมตร

จุดเริ่มต้น ที่วัดบางกระเจ้านอก เส้นทางปั่นจะมีทั้งที่เป็นถนนหลัก ถนนเล็กๆ และทางสำหรับจักรยานที่เป็นทางปูนแคบๆ บรรยากาศสองข้างทางผ่านชุมชน ร่องสวน และพื้นที่ป่า ถ้าสังเกตดีๆ จะพบเห็นพืชและสัตว์ต่างๆ มากมายที่เป็นลักษณะเฉพาะของคู้บางกะเจ้า

วิถีชาวสวน

คู้บางกะเจ้ามีลำคลองตัดผ่านหลายสาย ในอดีตชาวชุมชนทำเกษตรแบบยกร่องสวนให้น้ำไหลเข้าไปในร่องและเก็บไว้ใช้ในหน้าแล้ง ปลูกพืชผสมผสานในสวนเดียวกันทั้งไม้ผลและไม้ประดับ บ้านเรือนยกใต้ถุนสูงเพื่อให้น้ำท่วมด้านล่างได้ สำหรับรับมือเวลาที่น้ำทะเลหนุนและน้ำเหนือหลากเข้ามาจากแม่น้ำ ปัจจุบันการสร้างบ้านเรือนนิยมถมดินสูงก่อนปลูกบ้าน ทำให้เกิดน้ำท่วมขังและน้ำไม่ไหลหลากเข้าไปตามร่องสวนเหมือนเดิม

ดงจาก

"จาก" เป็นพืชพวกปาล์ม มีลำต้นอยู่ใต้ดิน ชอบขึ้นริมฝั่งคลองตามแนวป่าชายเลนที่น้ำกร่อยค่อนข้างจืด ชาวบ้านเอาใบไปปรุงหลังคา ผลนำมารับประทาน ใบแก่นำมาห่อขนมจาก

ลำพูบางกระสอบ : บ้านหึ่งห้อย

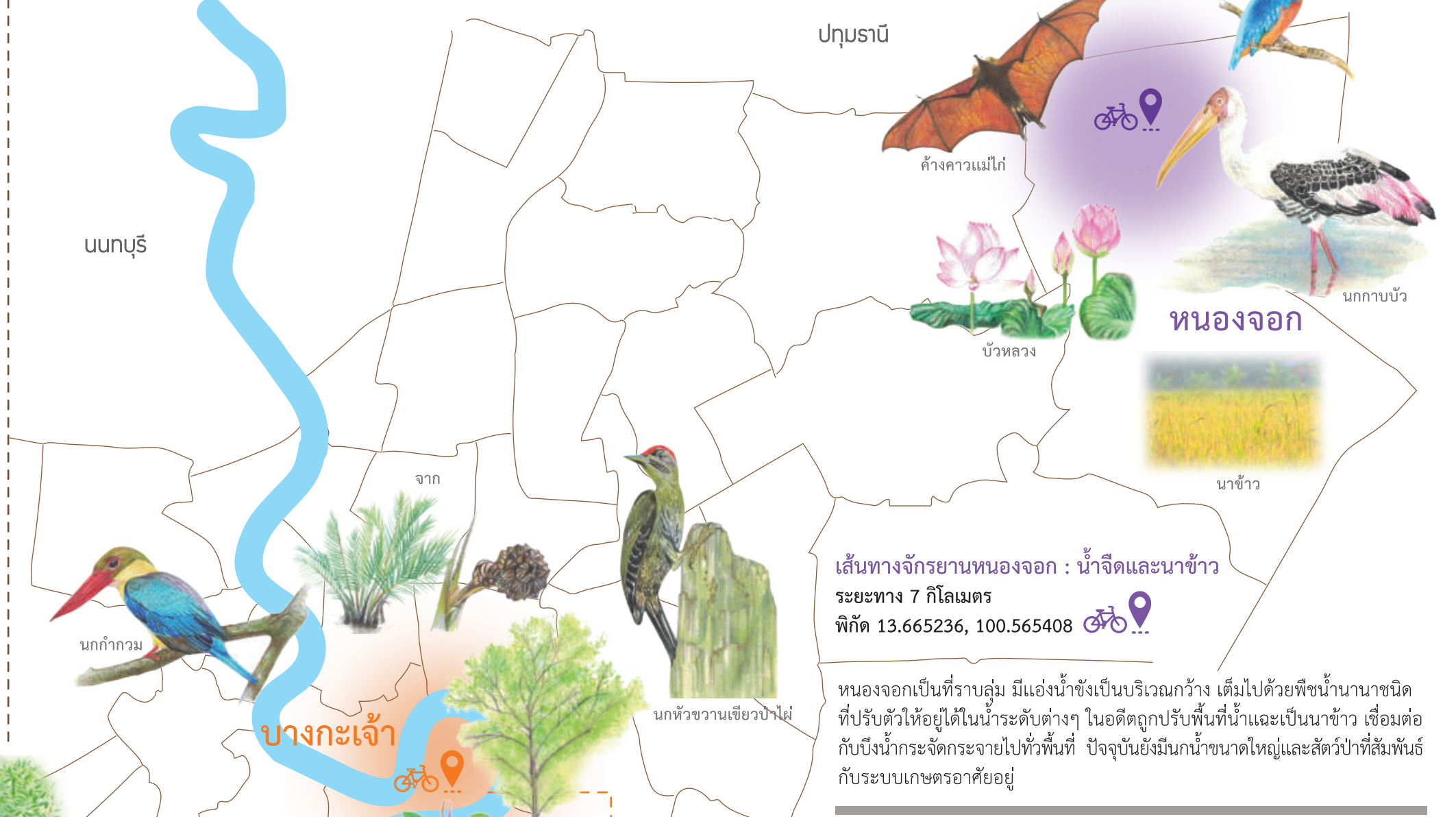
"หึ่งห้อย" เป็นแมลงปีกแข็ง หากินกลางคืน ชอบอยู่ในที่ชื้น นานี้ๆ ไส้สะอาด ไวต่อการเปลี่ยนแปลง ถ้าถิ่นอาศัยถูกปรับเปลี่ยนจะปรับตัวไม่ทัน หากที่ใดมีหึ่งห้อยอยู่มาก ก็แสดงว่าบริเวณนั้นมีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ ถ้าระบบนิเวศเสื่อมโทรมลงหรือมีสารพิษปนเปื้อนน้ำและดิน ตัวหนอนของหึ่งห้อยก็ตาย

โครงการลำพูบางกระสอบ เป็นพื้นที่อนุรักษ์และขยายพันธุ์หึ่งห้อยที่สำคัญของคู้บางกะเจ้า ให้เป็นห้องเรียนบอกเล่าเรื่องราวของหึ่งห้อยและปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนและประชาชนในพื้นที่ รวมถึงผู้สนใจทั่วไป

ข้อพึงระวัง แสงกะพริบสีแดงของไฟจักรยานจะรบกวนการสื่อสารของหึ่งห้อย ถ้าปั่นมาทางนี้ตอนค่ำคืนให้จูงจักรยานแทนการปั่นโดยไม่เปิดไฟ และไม่ควรรีบยาหากันยุ่งเพราะจะรบกวนหึ่งห้อยด้วย

นกหัวขวานเขียวป่าไผ่

เป็นนกหัวขวานที่อาศัยในป่าหลายประเภท ขอเพียงมีไม้ยืนต้นขนาดใหญ่มากพอให้เกาะทำรังได้ สามารถปรับตัวได้ดีทำให้ยังหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ใกล้กรุงเทพฯ ตามสวนผลไม้เก่า ป่าชายเลน ชายป่า หรือตามสวนป่า มีรายงานว่าเคยพบที่คู้บางกะเจ้า แต่ปัจจุบันค่อนข้างหายากเพราะถิ่นอาศัยถูกทำลาย



เส้นทางจักรยานคู้บางกะเจ้า : น้ำกร่อย
ระยะทาง 19 กิโลเมตร
พิกัด 13.689422, 100.554841

คู้บางกะเจ้าเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำท่วมถึงเป็นครั้งคราวและเป็นพื้นที่น้ำกร่อยหลายระดับ เดิมจึงมีระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำหลายประเภท แต่ส่วนมากถูกเปลี่ยนมาเป็นสวนผลไม้กร่อง ปัจจุบันได้รับการคุ้มครองเป็นพื้นที่สีเขียว มีหึ่งห้อยและนกหลายชนิดที่ไม่พบที่อื่นในเมือง



เส้นทางจักรยานคู้บางกะเจ้า : น้ำกร่อย
ระยะทาง 19 กิโลเมตร
พิกัด 13.689422, 100.554841

คู้บางกะเจ้าเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำท่วมถึงเป็นครั้งคราวและเป็นพื้นที่น้ำกร่อยหลายระดับ เดิมจึงมีระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำหลายประเภท แต่ส่วนมากถูกเปลี่ยนมาเป็นสวนผลไม้กร่อง ปัจจุบันได้รับการคุ้มครองเป็นพื้นที่สีเขียว มีหึ่งห้อยและนกหลายชนิดที่ไม่พบที่อื่นในเมือง

เส้นทางจักรยานบางขุนเทียน : น้ำเค็มชายฝั่งทะเล
เส้นทางจักรยานหนองจอก : น้ำจืดและนาข้าว

เส้นทางจักรยานคู้บางกะเจ้า : น้ำกร่อย



ป่าสามน้ำ

คู้บางกะเจ้าเป็นพื้นที่สีเขียวที่มีความสำคัญในทางชีววิทยา เนื่องจากเป็นระบบนิเวศสามน้ำ ได้แก่ น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม ที่ยังคงสภาพธรรมชาติและเกษตรกรรมดั้งเดิมอยู่บ้าง นับเป็นแหล่งอาศัยสุดท้ายของสิ่งมีชีวิตหลายชนิดที่ปรับตัวเป็นพิเศษให้อยู่ได้ในสภาพนิเวศสามน้ำซึ่งยังคงเหลือให้เห็นอยู่ในลุ่มเจ้าพระยาตอนล่าง

- ป่าชายเลน อยู่บริเวณปากแม่น้ำ รับอิทธิพลจากน้ำกร่อยช่วงน้ำทะเลหนุนสูงและน้ำขึ้นน้ำลง
- ป่าบึงน้ำจืด อยู่บริเวณที่ราบต่ำริมน้ำหรือพื้นที่ตอนในซึ่งมีน้ำแช่ขังในช่วงฤดูฝนและแห้งในช่วงฤดูแล้ง ปัจจุบันได้ถูกเปลี่ยนเป็นสวนผลไม้ที่ขุดร่องไว้ช่วยระบายน้ำ
- ป่าดิบลุ่มต่ำ อยู่บริเวณที่ตอนสูงกลางคู้ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นพื้นที่สวนและที่อยู่อาศัย



คู้บางกะเจ้านี้ กำลังเผชิญกับการกัดเซาะชายฝั่งของคลื่นจากการเดินเรือและจอดเรือขนาดใหญ่ การสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำทำให้น้ำจืดไม่ลงมาในหน้าแล้ง น้ำเค็มรุกเข้าไปในพื้นที่การเกษตรเกิดปัญหาดินเค็ม สวนผลไม้ตาย นำไปสู่การขยายที่ดินในที่สด

นิเวศน้ำกร่อย

คู้งบางกะเจ้า มีรูปร่างคล้ายกระเพาะหมู เป็นพื้นที่ราบต่ำอยู่ใต้อิทธิพลการขึ้นลงของน้ำทะเลที่หลากเข้าไปถึงพื้นที่ปากแม่น้ำด้านบน จึงทำให้เกิดพื้นที่น้ำกร่อยโค้งน้ำที่ล้อมรอบคู้งกว่า 20 กิโลเมตร เป็นที่พักตะกอนซึ่งทับถมบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา ช่วยชะลอน้ำเค็มไม่ให้ไหลขึ้นไปจนถึงด้านเหนือของคู้งน้ำ บริเวณนี้จึงมีระดับความเค็มแตกต่างกันค่อนข้างชัดเจน ทำให้พืชพรรณมีลักษณะแตกต่างกันด้วย

พื้นที่น้ำกร่อยเป็นบริเวณที่น้ำจืดจากแม่น้ำไหลลงมาบรรจบและผสมกับน้ำเค็มจากทะเล ทำให้น้ำในบริเวณนี้มีการเปลี่ยนแปลงของความเค็มอยู่ตลอดเวลา แต่ถึงอย่างนั้นก็ทำให้พื้นที่ลักษณะนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก เพราะแม่น้ำพัดพาเอาสารตะกอนธาตุอาหารจากต้นน้ำลงมาและไหลวนอยู่ในแนวปะทะของน้ำจืดน้ำเค็ม เหมาะกับการเจริญเติบโตของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ทั้งพืชและสัตว์

พืชพรรณที่ขึ้นในพื้นที่น้ำกร่อยมีลักษณะแตกต่างไปจากโซนน้ำเค็มติดทะเลอย่างที่บางขุนเทียน เพราะคู้งบางเจ้าอยู่ในโซนที่น้ำเปลี่ยนแปลงและมีความเค็มไม่เท่ากัน คือบริเวณด้านบนเป็นน้ำกร่อยที่เกือบจืด มีพืชเด่นเป็นต้นจาก ส่วนด้านล่างเป็นน้ำกร่อยที่มีความเค็มมากกว่า จึงมีพืชพรรณแบบป่าชายเลน เช่น โกงกาง ลำพู ตะบูน เตยทะเล ประทล ในขณะเดียวกัน พื้นที่ที่อยู่ลึกเข้ามาด้านในคู้งเคยเป็นป่าที่ราบลุ่ม ป่าน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก และมีระบบนิเวศน้ำจืดด้วย

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันป่าเหล่านี้หายไปเกือบหมด เหลือต้นไม้พื้นถิ่นอยู่เพียงบางหย่อม เนื่องจากมีการใช้พื้นที่ทำสวนยางรูปแบบดั้งเดิมเพื่อปรับตัวกับน้ำที่จะไหลท่วมเข้ามา

ชีวิตในคู้งบางกะเจ้า

ชีวิตในบริเวณน้ำกร่อยต้องเผชิญกับเกลือจากน้ำเค็ม ดินก็เป็นตะกอนเหลวๆ ส่วนน้ำก็ขุ่นๆ ลงๆ เตียวท่อม เตียวแห้งขอดอยู่เป็นประจำ สัตว์ต่างๆ จึงต้องปรับตัวไม่ต่างกับพวกที่อยู่ในโซนบางขุนเทียน แต่เนื่องจากคู้งบางกะเจ้ามีโซนน้ำกร่อยเกือบจืดอยู่ด้วย จึงมีถิ่นอาศัยหลากหลายสำหรับสัตว์นานาชนิด รวมทั้งชนิดพันธุ์หายากในถิ่นอื่นแต่มีบันทึกการพบในบริเวณนี้หลายชนิด เช่น

- 1

ต้นโกงกาง
- 2

ต้นลำพู
- 3

ต้นตะบูน
- 4

ดงจาก
- 5

บึงน้ำจืด
- 6

นกกิ้งกือ
- 7

ปลาตีน
- 8

ปูแสม
- 9

แม่เพรียง
- 10

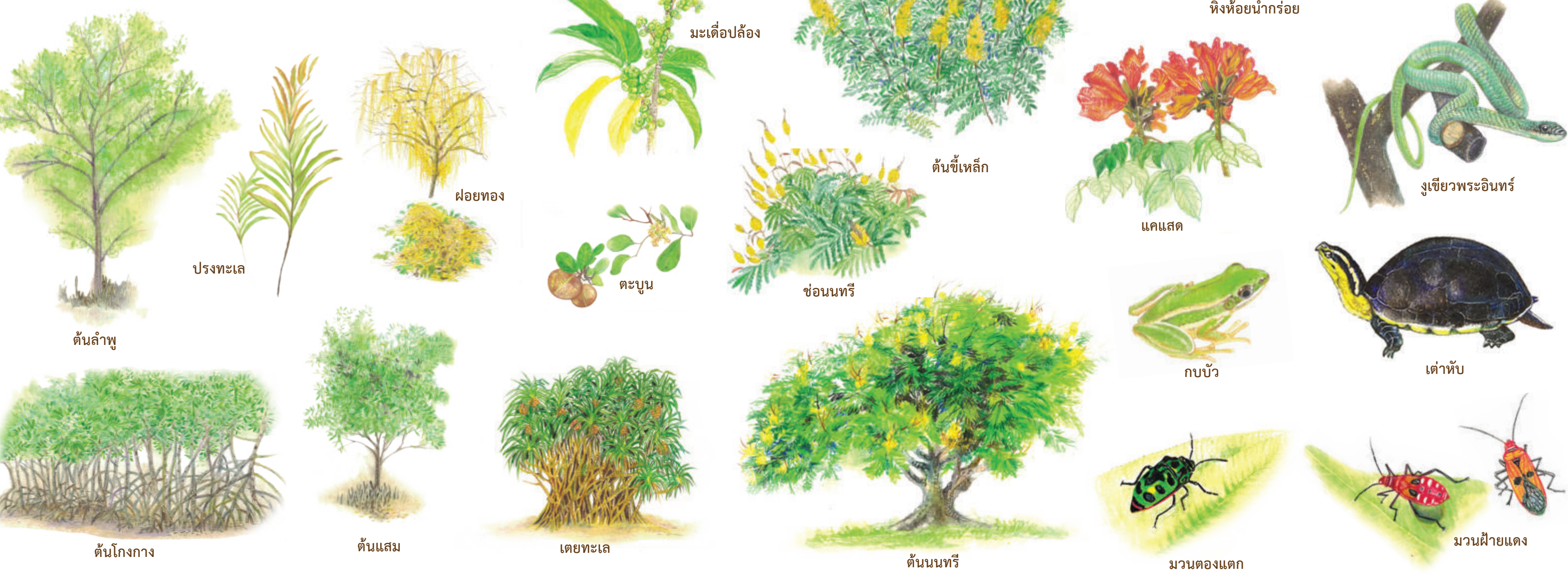
กิ้งกิดขัน
- 11

หาดเลน
- 12

นกตีนเทียน
- 13

นกยางโทนใหญ่
- 14

นกยางกรอก



ไส้เดือนสะเทินน้ำจืด

หรือไส้เดือนมีปีกจิริมตลิ่ง สกุล *Glyphidrilus* มีส่วนของผิวหนังยื่นออกเป็นติ่งด้านข้างลำตัวทั้งสองข้างเล็กๆ คล้ายปีก รายงานค้นพบครั้งแรกของไส้เดือนมีปีกในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และคาดว่าอาจเป็นชนิดใหม่ของโลก

ปลาบุรีไฟ

มีรายงานว่าถูกค้นพบที่นี่ และถือเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันหายไปแล้ว อาจเกิดจากปัญหาคูณภาพน้ำเสื่อมโทรมในพื้นที่กระเพาะหมู

หิ่งห้อย

ที่พบมี 5 ชนิด 4 สกุล หิ่งห้อยบก 2 ชนิด หิ่งห้อยน้ำกร่อย 2 ชนิด และพบหิ่งห้อยน้ำจืดชนิดใหม่ของโลก 1 ชนิด แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่แห่งนี้

สัตว์และพืชอื่นๆ ที่พบเห็นได้ง่าย

